

VILNIUS UNIVERSITY

EDVARDAS RIMKUS

KANTIAN CONCEPTION OF EXPERIENCE AND ITS RECEPTION

Summary of Doctoral Dissertation
Humanities, Philosophy (01 H)

Vilnius 2014

This dissertation was prepared at Vilnius University, years 2009–2014

Research supervisors:

Prof. habil. Dr. Arvydas Marijus Šliogeris (Vilnius University, Humanities, Philosophy – 01 H). From 01-10-2009 to 17-09-2012;

Prof. Dr. Albinas Plėšnys (Vilnius University, Humanities, Philosophy – 01 H) From 18-09-2012 to 30-09-2014.

Consultant:

Prof. habil. Dr. Evaldas Nekrašas (Vilnius University, Humanities, Philosophy – 01 H)

The dissertation will be defended at a public session of the Scientific Council of Philosophy, Vilnius University

Chairman:

Prof. Dr. Marius Povilas Šaulauskas (Vilnius University, Humanities, Philosophy – 01 H)

Members:

Doc. Dr. Mintautas Gutauskas (Vilnius University, Humanities, Philosophy – 01 H).

Prof. Dr. Jūratė Rubavičienė (Lithuanian University of Educational Sciences, Humanities, Philosophy – 01 H)

Prof. Dr. Algis Mickūnas (Ohio University, USA, Humanities, Philosophy – 01H)

Prof. Dr. Tomas Kačerauskas (Vilnius Gediminas Technical University, Humanities, Philosophy – 01H)

Opponents:

Prof. Dr. Algirdas Degutis (Lithuanian Culture Research Institute, Humanities, Philosophy – 01 H)

Doc. Dr. Arūnas Mickevičius (Vilnius University, Humanities, Philosophy – 01 H)

The official defense of the dissertation will be held at 11 a. m. on the 24th of October, 2014, at the Department of Philosophy, Vilnius University, room 201. Address: Universiteto St 9/1, LT-01513 Vilnius, Lithuania. The summary of the doctoral dissertation was circulated on the 24th of September, 2014. The dissertation is available at the Vilnius University Library.

VILNIAUS UNIVERSITETAS

EDVARDAS RIMKUS

KANTIŠKOJI PATYRIMO SAMPRATA IR JOS RECEPCIJA

Daktaro disertacijos santrauka
Humanitariniai mokslai, filosofija (01 H)

Vilnius 2014

Disertacija rengta 2009-2014 metais Vilniaus universitete

Moksliniai vadovai:

Prof. habil. dr. Arvydas Marijus Šliogeris (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H). Nuo 2009-10-01 iki 2012-09-17;

Prof. dr. Albinas Plėšnys (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H). Nuo 2012-09-18 iki 2014-09-30.

Konsultantas:

Prof. habil. dr. Evaldas Nekrašas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H).

Disertacija ginama Vilniaus universiteto Filosofijos mokslo krypties taryboje

Pirmininkas:

Prof. dr. Marius Povilas Šaulauskas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H).

Nariai:

Doc. dr. Mintautas Gutauskas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H).

Prof. dr. Jūratė Rubavičienė (Lietuvos edukologijos universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H).

Prof. dr. Algis Mickūnas (Ohajo universitetas, JAV, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H).

Prof. dr. Tomas Kačerauskas (Vilniaus Gedimino technikos universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H).

Oponentai:

Prof. dr. Algirdas Degutis (Lietuvos kultūros tyrimų institutas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H).

Doc. dr. Arūnas Mickevičius (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H).

Disertacija bus ginama viešame Filosofijos mokslo krypties tarybos posėdyje 2014 m. spalio 24 d. 11 val. Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto 201 auditorijoje. Adresas: Universiteto 9/1, LT-01513, Vilnius, Lietuva. Disertacijos santrauka išsiuntinėta 2014 metų rugsejo 24 d. Disertaciją galima peržiūrėti Vilniaus universiteto bibliotekoje.

Object and problems of the research

A wide variety of explanations of the problem and concept of experience has been offered in different movements of contemporary philosophy. The meaning of the term “experience” is narrow in positivism. In general, positivist philosophers understand experience as observation and experiment. In this view, experience is the basis of scientific knowledge. The phenomenological concept of experience is much wider. Some phenomenologists state that there are many different kinds of existing objects and many different ways to experience those objects. The experience of physical objects differs from the experience of mathematical objects, emotions and virtues. Pragmatism, existentialism, hermeneutics, analytical philosophy and other philosophical movements suggest significant explanations of the concept of experience.

The philosophy of Kant is one of the main sources of contemporary philosophy. The Kantian theory of experience remains an important topic for the discussions of various kinds of philosophers. Kant’s conception of experience is closely connected to other problems in his theoretical and practical philosophy, such as the Kantian problem of metaphysics, Kant’s view of the relation between theoretical and practical reason, and of the limits of cognition in metaphysics and in the science of nature. This interconnection of philosophical problems makes Kant’s theory of experience an uneasy task for interpreters. The conception of experience expounded in the major work of Kant’s theoretical philosophy *Critique of Pure Reason* (1781/1787) is the research object of this dissertation. In this respect, other important works of Kant - *Prolegomena* (1783) and *Metaphysical Foundations of Natural Science* (1786) have also been explored.

The research encompasses the Kantian notion of outer experience or experience grounded on sensory observation. Kant understands experience (Erfahrung) as empirical cognition attained by the mathematical experimental science of nature. The philosopher distinguishes between the matter and form of experience, which corresponds to sensible representations (sinnliche Vorstellungen) and concepts or actions of thought respectively. This is Kant’s theoretical extraction of the two basic conditions of the possibility of experience. Kantian experience is the process of synthesis of sensual matter and conceptual form. In addition, Kant differentiates the subjective judgment of perception (Wahrnehmungsurteil) from the judgment of experience (Erfahrungsurteil). The result of the process of empirical cognition is a judgment of experience – an objective scientific or factual

statement about the explored object. Kant's epistemological apriorism is based on the fundamental distinction between the matter and form of experience. The main theoretical components of the Kantian conception of experience are as follows: theory of sensual observation, theory of a priori forms of empirical cognition (space, time, categories) and schema, theory of transcendental consciousness. The difference between a "thing-in-itself" (Ding an sich) and appearance (Ercheinung) is the other fundamental distinction of the Kantian conception of experience. In the various theoretical contexts concerned with speculative metaphysics and the mathematical experimental science of nature, Kant claims that we can cognize only appearances, but not the "things-in-themselves", which shows that his theory of experience is not only an epistemological theory or theory of the philosophy of science, but is at the same time a metaphysical theory thinking about the limits of speculative and empirically orientated human reason.

The research is focused mainly on an interpretation and explanation of the Kantian conception of the limits of metaphysical and empirical cognition (the terms "thing-in-itself", "noumenon" and others establish these limits) in the context of Kant's theory of experience. This is the main direction and aim of the current investigation. The dissertation deals concurrently with a set of problems: in what way does the Kantian conception of experience serve as a theoretical basis for criticizing traditional speculative metaphysics? What is the meaning of the fundamental distinctions between "sensible matter" and "conceptual form", "thing-in-itself" and "appearance"? How do these distinctions ground the limits of speculative metaphysics and the limits of empirical cognition in the context of Kant's theory of experience? What is the "thing-in-itself" - a real object or only just an idea in thought? What is Kantian transcendental consciousness: is it only a formal condition of possibility for experience, the centre of cognitive synthesis or perhaps at the same time this Kantian theory explains how human consciousness works? What is the meaning of Kant's conception of experience in the controversy of metaphysical realism and metaphysical nominalism and how it harmonizes with epistemological realism?

The aim and tasks of the research

1) The aim of the research is to investigate, in the context of Kant's theory of experience, the theoretical implications of the question about the limits of cognition in speculative metaphysics and in the mathematical experimental science of nature.

2) To give an explanation of the ways that are closed and opened for philosophy in Kant's project of transcendental philosophy.

3) To explain independently in what way Kant's theory of experience can be contrasted with metaphysical realism and with the philosophy grounded on the postulate of the unity of thinking and being. To show Kant's metaphysical nominalism and epistemological realism in the context of his conception of experience.

4) Explore the reception of Kant's theory of experience including some earlier thinkers (contemporaries of Kant), some significant philosophers of post Kantian metaphysics and epistemology and some contemporary Kant scholars. To show the similarities and differences in the philosophical positions of these thinkers with regard to Kant's philosophy.

5) To show the significance of basic Kantian distinctions between sensual matter and thought, "thing-in-itself" and appearance, the significance of Kant's theory of consciousness and other aspects of his transcendental theory of experience.

Theses of the dissertation

1) Kant's conception of experience combines epistemological realism with metaphysical nominalism.

2) The distinction between "thing-in-itself" and "appearance" constitutes the limits of the cognition of speculative metaphysics and natural science.

3) The philosophy claiming unity of thinking and being, metaphysical realism and naive epistemological realism are the results of the removal of the main Kantian differences between sensuous matter and conceptual form, "thing-in-itself" and appearance in the reception of Kant's theory of experience.

Novelty of the research

The reception of the Kantian theory of experience was very controversial. Hegel viewed this theory as a metaphysical theory on the nature of reality. Such a conceptual access to Kant's philosophy was denied by Neo-Kantians of the Marburg School. An epistemological interpretation of Kant's theoretical philosophy was held foremost in the works of Cohen. In the view of this thinker, Kant's theory of experience is a transcendental theory of science; it gives a significant philosophical explanation of the mathematics and empirical science of nature. Heidegger in contrast saw Kant's main work "Critique of pure reason" as an ontological theory, while Husserl saw Kant as the pioneer of phenomenological philosophy etc. Contemporary discussions of various kinds of philosophers show that there is no agreement either on the basic questions of Kant's theoretical philosophy. We can see

various interpretations and explanations of Kant's epistemological apriorism based on the distinction between sensuous content or matter of experience and the conceptual form of cognition. The difference between "thing-in-itself" and appearance is also one of the main issues of today's philosophical debates on Kant's theoretical philosophy. Jacobi was the first influential critic of the Kantian idea of the "thing-in-itself". Almost all of Kant's contemporary philosophers denied this idea. A considerable number of thinkers struggled against this concept in the 19th and even in the 20th century. Advocates of the Kantian conception of the "thing-in-itself" were an exception. The 20th century, and especially the second half of it, was the period of a certain renaissance of the "thing-in-itself" idea. However, contemporary debates on this philosophical issue remain very controversial.

The present work not only criticizes some views on Kant's theory of experience, such as Hegel's, Schopenhauer's, Cassirer's and others, but at the same time also involves some insights (into Kant's theoretical philosophy) of these philosophers. On some aspects there is a harmonizing of Peirce's and Carnap's philosophical positions with the Kantian conception of experience. This research uses a wide variety of other significant works of interpreters and investigators of Kant's philosophy as well. The most important contemporary authors and 20th century authors used in this research are the following: H. Allison, P. Guyer, L. Allais, R. Adams, R. Langton, R. Hanna, G. Giovanni, H. Ginsborg, R. P. Horstmann, A. Nuzzo, T. Planting, K. Pollok, M. Friedman, V. Sezeman, A. Degutis, T. Sodeika, G. Boniolo, J. Feibleman, K. M. Miloradovich, I. Chamada, A. I. Vedensky, S. A. Chernov and others.

This research is an attempt to interpret the Kantian conception of the limits of human cognition grounded on the idea of the "thing-in-itself". The arguments presented in this philosophical investigation tend to show that the distinction between "thing-in-itself" and "appearance" is an integral part of Kant's theory of experience, and that it is closely combined with Kant's epistemological apriorism. The viewpoint expressed on the aforementioned and other main distinctions between sensual matter and the conceptual form of cognition enable one to show Kant's metaphysical nominalism and his epistemological realism and to separate Kant's philosophical theory from the positions of metaphysical realism and naive epistemological realism. In addition, the present interpretation of certain parts of Kant's theoretical philosophy allows for treating the Kantian conception of experience as a certain opposition to philosophy based on the postulate of the unity of thinking and being in the context of the reception of Kant's philosophical views. In summary, these aspects constitute the novelty of the dissertation.

Methodology of the research

The present dissertation is a theoretical inquiry into the Kantian conception of experience. The *method of reconstruction* of Kant's philosophical arguments was applied most widely. Kant's reconstructed view of the limits of metaphysical and empirical cognition, his view of speculative metaphysics, his understanding of transcendental metaphysics, Kant's epistemological apriorism, his theory of judgment and consciousness, all constitute the wider theoretical context of the Kantian conception of experience or are closely connected to this conception. The reconstruction of a philosophical theory is always a particular interpretation of it. The *hermeneutic method* was therefore unavoidable in this research. *Critical analysis*, *critical historical analysis*, and *comparative analysis* are the methods invoked in the polemics with the philosopher-interpreters and investigators of Kant's theory of experience.

Contents of the research

Kant's theoretical philosophy is constructed with regard to the theories of the main modern thinkers also known as rationalists and empiricists: Descartes, Leibniz and Wolff, Locke, Berkeley, Hume and others. The Kantian problem of metaphysics, as well as the problem of synthetic a priori judgments, are interconnected and there are certain theoretical preconditions to his theory of experience. In Kant's view, speculative metaphysics as a theoretical inquiry prosecuting only with concepts oversteps experience. This is a usual mode of such a kind of exploration of reality. Kant argues that it is impossible to find or to show adequate things for metaphysical concepts, for instance, such notions as "soul", "God", "world-as-a-whole" cannot be situated within empirical reality. Concepts of speculative metaphysics cannot be combined with the objects of experience in Kant's theory. The synthesis of concepts and sensual matter is empirical knowledge or experience for him. Kant denied cognition of metaphysical entities and, instead of traditional speculative or transcendent metaphysics, suggested his own transcendental metaphysics, which is a philosophical investigation of the conceptual apparatus (notions, theoretical principles, methodical rules) of empirical knowledge and also a theoretical investigation of the limits of human cognition. For Kant, conceptual speculation in a traditional way of philosophizing was dogmatic and he consequently introduced the distinction between dogmatic-speculative-transcendent metaphysics and his own project of transcendental metaphysics as the science of a priori conditions and the limits of cognition. In such a way, experience as the synthesis process of sensual matter and conceptual form is a criterion allowing the separation of knowledge produced in speculative metaphysics and facts attained by the mathematical experimental science of nature. Only the latter is secure knowledge for Kant.

The difference between sensual matter and conceptual form, or the difference between understanding and sensibility, is the main philosophical distinction in Kant's theory of knowledge. In his view, one part of our empirical cognition does not depend on sensual matter; this part cannot be derived from the things presented by senses or from the sensible content of experience. Kant thinks that we have certain a priori knowledge about the objects of experience. Pure a priori forms of sensibility (space and time) and of thought (categories) are given previous to any experience. Kant claims that it is impossible to deduce these conceptual forms from the objects of sensible experience. These forms are produced by the mind and they serve as conceptual tools for cognition. Certain a priori judgments of mathematics and physics are based on basic a priori forms. The Kantian theory of judgment is closely connected to Kant's epistemological apriorism. Kant distinguishes three kinds of judgment in his epistemological theory: analytic judgments or tautologies; synthetic a posteriori judgments or statements grounded on experience; synthetic a priori judgments. Kant claims that the latter has the characteristics of necessity and strict universality, but these are not the only features of this kind of statement. In Kant's transcendental theory of science, synthetic a priori judgments also enlarge knowledge operating only with concepts. This kind of judgment enables Kant to explain mathematical statements. In his view, some sort of synthetic a priori judgment is a constitutive conceptual element in the science of nature. The central question in Kant's theory of knowledge, "how are synthetic a priori judgments possible?" expresses at the same time the main question of the Kantian problem of metaphysics – is it possible to know objects of reality by means of pure reason alone, only through concepts? Kant's new philosophical project of transcendental metaphysics is closely connected to his epistemological apriorism and both constitute the theoretical context of the Kantian concept of experience.

Alongside Kant's epistemological apriorism and the difference between sensuous matter and conceptual form - another significant distinction between "thing-in-itself" and "appearance" (or the difference between Noumenon and Phenomenon) transfuses Kant's theory of experience. This distinction presents exclusively the Kantian understanding of the limits of human cognition involving metaphysical and empirical cognition. The polemics of the dissertation tend to show the significant aspects and philosophical implications of both main distinctions and especially the importance of idea of the "thing-in-itself" in Kantian theory of experience.

Kant depicts sensibility (*Sinnlichkeit*) as the basis of empirical cognition. The function of sensibility is a kind of receptivity, it provides matter for cognition, and ensures

that the object of cognition is real. Concepts are mental structures organizing sensual intuitions in certain relations. Kant's causal thesis about the "thing-in-itself" is closely connected to the conception of sensuous receptivity. Kant argues that "things-in-themselves" affect our senses and produce sensual appearances. Such sensible intuitions as color, sound and smell exist only in consciousness, they are sensible appearances generated by the "thing-in-itself". R. Langton's approach was helpful in interpreting this aspect of the Kantian conception of experience and separating it from Berkeleyan immaterialism. The philosophical view asserting that there is no such thing as an object of outer experience and that we have only impressions in consciousness is incompatible with Kant's philosophical theory. For Berkeley, objects are sensible qualities or sensible ideas. The denial of material substance as an outer object independent of consciousness is the essence of Berkeley's immaterialism. Both entities manifested in Kant's causal thesis - Noumenon and Phenomenon - are real. Sensible phenomena or appearances are not illusions of thought, they notify about real forces, generating these intuitions. Another aspect of causal thesis suggests significant limits of sensuous access to the "thing-in-itself" or sensible reality. Kantian theory on this issue allows one to assert that our sensual intuition probably does not exhaust the completeness of the existing forces or features of reality. Kant's theory of sensibility and his causal thesis express some kind of epistemological realism: sensual representations or appearances exist only in consciousness but these are epiphenomena of some kind of forces which are really acting, which are objects of exploration for natural science. Kantian experience as a process of cognition is orientated to the investigation of the structural and dynamical features of Phenomena. The facts attained by the mathematical experimental science of nature are the result of such an exploration.

Kant's transcendental arguments tend to demonstrate that our sensuous content of experience is anticipated in a certain conceptual framework. Empirical cognition is grounded on a priori forms of sensibility and thought. Space and time are a priori forms of sensibility. These are conceptual representations generated by consciousness alone. Kant seeks to show that these conceptual structures exist only in thought or in reason; his philosophical arguments reveal the impossibility of deducing these elements from external things, from things attained through sensible intuitions. Space and time are not substances, but only a conceptual framework for the imagination, sensible objects as given substances in certain relations that are presented in the judgments of empirical cognition. Space and time are a priori forms of empirical cognition; they ground the possibility of experience as main conceptual structures organizing sensible data. These forms are essential in Kant's

philosophy of mathematics. Kant argues that mathematical propositions are synthetic a priori judgments enabled by pure a priori forms of space and time. A priori form of space as the conceptual condition of experience allows one to imagine the “thing” as having structure and extension. A priori form of time enables one to represent the duration of moving forces by concepts, and to represent the simultaneous action or action in different moments of these forces. This explains why time and space as a priori forms of sensible observation are also constitutive elements of conceptual apparatus in the science of nature.

Not only the a priori forms of sensibility, but also Kantian categories are the most general conceptual tools of empirical cognition. Kant distinguishes between four main groups of categories that enable thinking about the object in general. These are the categories of quality, quantity, relation, and modality. For Kant, categories are a priori forms of thought constituting a conceptual basis for all propositional judgments of natural science. The category of quantity as a certain conceptual condition enables the calculation of phenomena and even the calculation of various features of them. It is a conceptual base for the measurement of a degree of temperature or the extent of various objects. The category of causality enables one to determine various kinds of interaction between phenomena, and so on. In this way categories, as well as space and time, are basic a priori conditions of experience. Transcendental consciousness operates on these basic conceptual structures and produces empirical cognition, which is a certain synthesis of sensible intuitions and these conceptual forms. The result of such a process is the Kantian judgments of experience expressing facts about the objects of empirical cognition. The mathematical experimental science of nature is an exploration attaining these facts about the objects given through senses.

A number of arguments on the conceptual instruments of cognition constitute Kant’s metaphysical nominalism: (1) a priori forms of sensibility (space and time), a priori forms of thought (categories) as well as Kantian schemas are produced by consciousness; these are conceptual forms of experience for Kant; they do not exist by themselves; (2) a priori forms of cognition as certain conceptual representations can be adapted in empirical cognition only; they are not instruments for speculative metaphysics, which does not refer to sensual objects or the sensuous content of reality in its own way of exploring reality. (3) the Kantian distinction between sensibility and understanding or between matter and form of experience expresses a radical difference between reality attained by senses alone and human concepts, which are empty conceptual models (as are also the synthetic a priori judgments). The conceptual elements of experience are constituted and maintained not only by

individuals, but also in the social community of researchers, and these elements are maintained in so far as they are effective means for cognition of various kinds of objects. This dissertation tends to show the possibility of involving the latter aspects in the Kantian theory of transcendental consciousness. These three essential points do not support the identification of Kant's conceptual a priori forms of cognition with Plato's theory of ideas. A priori forms of sensibility and of thought, and even schemas, are not self-sustaining entities or eternal, unchanging, innate ideal structures. For this reason, the Kantian theory of experience supposes metaphysical nominalism, but not metaphysical realism.

Kant's conception of experience as a theoretical basis establishes the collision of his transcendental metaphysics and speculative (transcendent) metaphysics going beyond sensible objects. Alongside the epistemological apriorism with the distinction between sensibility and understanding, Kant's theory of experience involves the understanding of certain limits not only of the metaphysical but also of empirical cognition. The notions "thing-in-itself", "Noumena", "transcendental object" and others present the exclusively Kantian view of the potential of the human mind in the domain of the exploration of the world.

The concept "thing-in-itself" has multiple meanings in Kant's theoretical philosophy. The historical reception of this concept was very controversial. Contemporary debates proceed in two main directions. One group of commentators suggests that "thing-in-itself" or "Noumenon" is only an idea of reason or a thinkable idea, the concept does not refer to a real existing object. Examples of this position are: Allison 1983, 2004; Bird 2006, Grier 2001; Hanna 2006; Rescher 2000. Interpreters of the other group tend to show the real ontological status of the "thing-in-itself": Adams 1997; Adickes 1924; Allais 2010; Langton 2007 [1998]. The last-mentioned researchers do not ignore the significant causal thesis regarding the "thing-in-itself" in the context of Kant's theory of experience. "Noumenon" or "thing-in-itself" is the cause of "Phenomenon" or sensual appearance. So we can reach "thing-in-itself" through sensible intuitions, but it is impossible to give a final metaphysical explanation of the reality manifesting in the senses. We can investigate Phenomena and various relations between them using basic Kantian a priori forms of cognition, but we cannot give an ultimate explanation of the reality in itself by exploring it in this way.

Experience as empirical cognition is a synthesis of the activity of thought and sensuous material. Kant denies speculative metaphysics as the cognition of reality, because such an exploration is driven by concepts. For Kant, secure cognition is the cognition of objects of sensible observation. This is the basic norm of Kant's epistemology. Metaphysics

operating only on concepts is not real cognition, because it is impossible to demonstrate the objects of such an inquiry in the sensible intuitions. Thought plays only with concepts, and all objects of such exploration are only thinkable objects or certain thinkable possibilities, but not the objects of actual experience. It is clear in Kant's philosophical theory that a priori forms of space and time, categories and even schemas are instruments of empirical cognition only. The philosopher blocks even the slightest possibility of using these instruments as conceptual tools in speculative metaphysics. Moreover, in Kant's view, basic a priori forms of cognition are specific tools of inquiry only for human beings, but not for all rational beings that might exist in the universe. In this way of thinking, Kant treats the main a priori structures of human thought as subjective and limited. That is why the pretensions of speculative metaphysics to cognize absolute reality or "things-in-themselves" only by these limited conceptual tools are doubtful and even unrealizable according to Kant's philosophical standpoint.

The "thing-in-itself" crucially limits not only the inquiry of speculative metaphysics, but at the same time shows certain limits of empirical cognition. The Kantian conception of experience suggests that sensual intuitions (such as sound, color, taste and others) caused by "thing-in-itself" probably do not show all existing features of reality. This explains why it is plausible to assert that our access to reality can only be partial. The basic conceptual tools of empirical cognition (space, time, categories and general concepts – schemas) are limited. The conceptual apparatus of science persistently mutates and its supplementation with new conceptual components expresses the reality of the scientific exploration of Phenomena. The goal achieved by these conceptual tools is not the reality in itself, but just the knowledge of certain relations or features of Phenomena (structural properties, various interactions, their correlations and so on). Mathematical experimental science attains only knowledge about some aspects of reality. It cannot reach an ultimate understanding of the world or in Kantian terms the "thing-in-itself". The Kantian conception of experience does not allow for the absolutization of empirical cognition or the mathematical experimental science of nature. Kant understands empirical science as continuously developing exploration. In this aspect, "thing-in-itself" can be grasped as a regulative idea of the expansion of scientific knowledge, as the ideal of such an exploration – finally to cognize or to comprehend reality as a whole. The Kantian idea of "thing-in-itself" makes this ideal doubtful – and likely similar to reaching the line of the horizon.

The review of the reception of the Kantian theory of experience presented in this dissertation is based on the interpretation of the philosopher's main distinctions between

sensual matter and a priori (or conceptual) form of cognition and between “thing-in-itself” and appearance. These distinctions are theoretical indicators allowing one to determine the extent of the philosophical transformations of Kant’s theoretical philosophy received in the works of Kant’s contemporaries, as well as in the works of some significant thinkers of the 19th and 20th centuries. By highlighting certain epistemological and metaphysical aspects of Kant’s philosophical theory of experience, one can not only reconstruct Kant’s philosophical arguments, but at the same time the discussion with chosen interpreters and researchers of Kant’s works. The authors reviewed with regard to the reception of Kant’s theory of experience are as follows: F. H. Jacobi, K. L. Reinhold, S. Maimon, G. E. Schulze, J. G. Fichte, W. J. Schelling, G. W. F. Hegel, A. Schopenhauer, H. Cohen, E. Cassirer, Ch. S. Peirce, R. Carnap.

This dissertation presents the view that the Kantian conception of experience allows us to criticize one of the most important philosophical principles and postulates of speculative metaphysics - unity of thinking and being. This postulate, arising from ancient philosophy, has received various interpretations in modern philosophy. As often as not, philosophers from different movements of contemporary philosophy are sympathetic to this postulate. In general, philosophical theories grounded on the principle of the unity of thinking and being express a specific view of the conceptual instruments of cognition and the potentialities of the human mind: it is possible to cognize absolute entities surrounding human beings and even to cognize the world as whole, reality in itself; human concepts are not subjective and limited instruments of cognition. In such a view, the human mind is like a part of the divine mind, it is not limited, but infinite, which is why to attain absolute truth about reality is the natural and usual way of acting for such a mind. Hegel’s philosophy is a paradigmatic case of modern reactualization of the unity of thinking and being. The basic philosophical premises about the nature of reality and its cognition oppose each other in the thinking of Hegel and Kant. The collision of Hegel’s speculative or transcendent metaphysics and Kantian transcendental metaphysics is most revealing in the comparison of these philosophical positions. Kant asserts that only the cognition of appearances and even the cognition of the relations of appearances are possible for human minds; we can attain only limited cognition about some aspects of reality given (probably partially) through sensual intuitions. Hegel refused to believe that our concepts are limited instruments of empirical inquiry applied to Phenomena only; he denied the main distinctions of Kant’s conception of experience (matter and form of cognition, “thing-in-itself” and appearance), which do not allow the philosophical postulate of the unity of thinking and being in Kant’s theory of

experience to function. Hegel's reception of Kantian theory of experience demonstrates a certain kind of theoretical destruction of Kant's philosophical views. Various variants of the philosophical positions combined with the principle of the unity of thinking and being is the result of over-valuation of the human mind. Some of these variants are seen in other author's positions with regard to the reception of Kant's theoretical philosophy, especially in the philosophies of Maimon, Fichte, Schelling, Cohen and Peirce.

Metaphysical realism is the second most significant philosophical view apparent in some positions of interpreters and researchers of the Kantian theory of experience. Metaphysical realism, as well as the postulate of the unity of thinking and being, are typical of speculative metaphysics and neither of these philosophical theories are compatible with the Kantian view of experience as the process of empirical cognition. In general, metaphysical realism assumes that general concepts or universals are some kind of entities existing independently of the mind. Concepts are ideal, eternal, unchangeable structures (spatiotemporal characteristics are not inherent in them) even the real being; sometimes these ideal structures are comprehensible as innate. Only through those ideal structures is it possible to cognize various phenomena of the world or to attain reality in itself, truth in itself. In this way, human beings can achieve secure and absolutely objective cognition. Platonism is the main example of such a position. The arguments of the present dissertation suggest an insight, namely that a number of thinkers (Maimon, Schelling, Hegel and in part Cohen, Cassirer, Peirce) hold the position of metaphysical realism interpreting and criticizing theoretical aspects of the Kantian conception of experience, and that this is the main cause of the transformative or even destructive reading of Kant's philosophical theories. The Kantian view of the conceptual apparatus of empirical cognition is clearly nominalistic. General notions or schemas, a priori forms of sensibility (space, time), a priori forms of thought (categories) do not exist as Platonic ideal structures independent of the mind, they are only conceptual (and formal) images of the mind, instruments of empirical cognition produced by transcendental consciousness. Kant holds the position of metaphysical nominalism due to a priori forms of cognition.

Kant's conception of experience allows one to identify a certain naive epistemological realism apparent in the philosophical positions of some interpreters of his theoretical philosophy. Jacobi's reception of the Kantian idea of the "thing-in-itself" demonstrates an early attempt to simplify Kantian views on the topic of experience. Jacobi denied the idea and the Kantian causal thesis supposing a causal relation between Noumena and Phenomena. The "thing-in-itself" is an unobservable and unattainable entity in his

interpretation; it is only an unnecessary fiction of thought. Such a view does not appreciate the significant aspects of the Kantian idea of the “thing-in-itself”. Sensible access to reality is limited – empirical cognition is only an exploration of some features or forces (which are appearances of the “thing-in-itself”) acting in reality and manifesting themselves through our senses. Moreover, the development of the conceptual apparatus of the mathematical experimental science of nature is continuous – this dissertation expresses agreement with E. Cassirer’s view on this point. It is for this reason that Kantian experience as empirical cognition attains knowledge only about some aspects of explored objects - certain relations, correlations, structural features of Phenomena and so on. In this view, empirical cognition is only a partial cognition of some features of existing entities; it is not absolute cognition of the reality as a whole or in itself. Naive epistemological realism (presented by Jacobi, Schulze, Peirce and Carnap) ignores these important aspects of Kantian conception of experience.

Main conclusions of the research

1) Kant understands experience as the empirical cognition of certain relations (various properties, structural features, interactions, correlations and so on) of appearances. Experience is the process of synthesis of sensible matter and conceptual form. A priori forms of sensibility (space, time) and a priori forms of thought (categories) as well as general concepts - schemas en block - ground the conceptual apparatus of empirical cognition. Judgments of experience expressing objective facts about the explored objects constitute the result of the Kantian experience. Judgments of experience are primarily hypothetical statements, and only experimental verification makes them secure.

2) The senses ensure that the object of empirical cognition is real. Kant understands sensible representations (which at the same time are the appearances of the “thing-in-itself”) as something completely different from concepts. Sensible matter provided by the senses and concepts are spheres that are not reducible to each other. Thought produces conceptual forms ordering sensible intuitions in certain relations. Kant’s causal thesis suggests the “thing-in-itself” as the cause of appearances. That is why the notions “thing-in-itself” and “Noumenon” express not just a thinkable idea. These concepts (except for other significant aspects) denote the really existing object or reality independent of the human mind. Sensual representations or appearances are produced by the “thing-in-itself”. Sensual intuitions inform about really existing features or forces, which are objects of exploration for natural scientists. The position claiming that it is possible to cognize some aspects of the empirically given objects is a Kantian epistemological realism.

3) Kant's philosophical theory regarding a priori forms of sensibility (space and time), a priori forms of thought (categories) and general concepts – schemas – is a certain form of metaphysical nominalism. A priori forms of empirical cognition do not exist independently of the mind as ideal forms (Plato) or in things (Aristotle), they are only conceptual representations, products of the mind, which Kant understands as non-substantial transcendental consciousness. The Kantian conception of the a priori conditions of experience is incompatible with metaphysical realism, for instance, such as Plato's theory of ideas.

4) Kantian transcendental consciousness not only creates a priori forms of cognition, but at the same time is a centre of empirical and a priorical synthesis: the first is the connection of sensible intuitions and concepts, the second is the connection of a priori forms of sensibility with the a priori forms of thought. This latter aspect explains the creation of synthetical a priori judgments. The basic conceptual components of cognition are constituted and maintained not only by separate individuals, but at the same time within the social community of researchers. As main conceptual tools, a priori forms are useful in so far as they are an effective means in the cognition of various objects. Transcendental consciousness is not a substance, but mainly a theoretical entity allowing for an explanation of the formation of the conceptual apparatus (which is changing historically) used by the empirical sciences. Another possibility is also suggested for interpreting Kant's theory of transcendental consciousness: this is not only the highest condition of experience, but at the same time the philosophical theory of human consciousness or theory of mind.

5) Specific forms of speculative metaphysics – metaphysical realism, philosophical postulate of the unity of thinking and being and also naive epistemological realism – are philosophical positions apparent in the thinking of interpreters and researchers of the Kantian theory of experience. These positions in general are the result of the removal of basic distinctions in Kant's theoretical philosophy: the difference between sensual matter and conceptual form of experience, and the difference between "thing-in-itself" and appearance. A number of thinkers denied the Kantian idea of the "thing-in-itself" and/or his causal thesis expressing a causal relation between Noumenon and Phenomenon. Insufficient estimation of these aspects of Kant's philosophy is mostly evident in the reception of his theory of experience, in the positions of these authors: Jacobi, Maimon, Schulze, Fichte, Schelling, Hegel, Peirce, Carnap, Cohen and partly Cassirer. The problem of the "thing-in-itself" and the explanations of Kantian causal thesis regarding this issue remain very important in contemporary Kantianism. The following are the significant philosophical investigators of the aforementioned Kantian problems: H. Allison, P. Guyer, R. Langton, L. Allais, R. Adams and

others. The Kantian difference between sensibility and understanding has already been lost in Reinhold, and denied in Maimon, Fichte and Schelling when defending speculative metaphysics from Kant's philosophy. Cohen, Natorp, Cassirer, and Peirce are philosophers who have also abolished the distinction. The fundamentality of the distinction is highlighted by a number of authors in contemporary Kantianism, for instance: P. Guyer, G. Giovanni, A. Nuzzo, M. Friedman and others.

6) Hegel's reception of Kant's theoretical philosophy and his speculative metaphysics demonstrate a certain kind of revolt against Kantian philosophical views on the process of experience and its implications – the immanentization and subjectivization of human cognition. Hegel was one of the main defenders of transcendent metaphysics from the Kantian transcendental philosophy orientated to inquiry on the conceptual grounds and limits of metaphysical and empirical cognition of reality. Hegel denied the main distinctions of the Kantian conception of experience: difference between the "thing-in-itself" and appearance, difference between sensual matter and the conceptual form of experience. Metaphysical realism and the principle of the unity of thought and thinking are closely connected in the thinking of Hegel. He was convinced that ideas and concepts are not simply empty conceptual forms produced by the cognitive subject, simply the instruments of empirical cognition – as they are in the philosophy of Kant. The metaphysics of Hegel tends to show that the human being can think, and by thinking achieve absolute truth or truth in the absolute reality. In his view, human thinking interrelates with the thoughts produced by God. Ideas are not empty concepts; they really exist independently of the separate acting individuals and it is possible to reach them by means of thought. Hegel absolutizes human reason, his conception of reality and truth, and his view of the potentialities of the human mind are cardinally different from the philosophical positions of Kant on these issues. The certain collision between Kant's and Hegel's philosophies is already clearly revealed in Hegel's reception of the main theoretical aspects of Kant's theory of experience.

7) Cohen's, and partly Cassirer's, interpretation of Kant's conception of experience as epistemological theory or a transcendental theory of science explaining the conceptual basis of mathematics and the science of nature, narrow the degree of the philosophical problematic of this Kantian theory and do not respect some of its significant aspects. Cohen and Cassirer abolished Kant's causal thesis, minimized the role of sensibility in the Kantian theory of cognition and concentrated mainly on the analysis of the logical structure of cognition. The philosophical positions of both thinkers are close to metaphysical realism – the reception of Kant's theoretical philosophy in the thinking of Cohen and Cassirer

shows a tendency to interpret Kantian a priori forms of cognition (especially Kantian categories) as certain kinds of ideal structure, as Platonic ideas. Both thinkers also denied the Kantian distinction between sensibility and understanding and consequently demonstrated that the postulate of unity of thinking and being is inherent in their philosophies: being is only a thinkable being. Both thinkers refused Kant's psychologism, his theory of mind and transcendental apperception being interpreted only as a nonindividual theoretical consciousness of science, which is certainly a simplification of this Kantian conception. Cohen interprets "thing-in-itself" as a limiting concept expressing an ideal of science - to reach full or final cognition of reality. It is some kind of regulative idea of developing scientific knowledge. The implementation of this idea is like a basic goal for natural science. However, this is a transformative interpretation of the Kantian idea of the "thing-in-itself". Some Kantian arguments on this question can even block the possibility of attaining ultimate understanding of reality with the tools of human cognition. Such an interpretation is apparent in the thinking of Cassirer, and this is a closer position to Kant's understanding of the "thing-in-itself". Cassirer's view is expanded in the works of Cohen, who brought Kant's transcendental method to the forefront. In his view, the transcendental method can be applied not only in mathematics and in the science of nature, but also in the social sciences, arts, religion and others. Besides, Cassirer liberates and relativizes Kant's apriorism; he understands it historically. Not only is it impossible to define ultimately the facts of science, but even the conceptual apparatus of science develops continually. This last aspect expresses the significant theoretical development of the Kantian theory of experience in the thinking of Cassirer.

8) Carnap criticized Kant's psychologism and in general questioned even the possibility of creating a philosophical theory of consciousness. However, this thinker remains very close to the Kantian understanding of metaphysics as a specific inquiry transcending the bounds of sensible experience. It is meaningless for Carnap to ask about or investigate the existence of such Phenomena as general notions, numbers, relations and the like – and in this way Carnap is close to Kantian nominalism. Concepts are only empty forms of thought; they do not exist in themselves, and it is only in synthesis with the sensual appearances that concepts become secure. The comparative analysis of Kant's theory of experience and Carnap's theory of knowledge allows one to assert that Carnap denied the Kantian idea of the "thing-in-itself" as a meaningless metaphysical concept. However, Kant with this notion denotes not only reality independent of the human mind, but at the same time questions some cognitive pretensions of speculative metaphysics and the mathematical experimental science

of nature – pretensions as to giving an ultimate explanation of reality by the means of the human mind. Schulze held the position that the necessity of judgment can be derived from sensual perception, only factual necessity can be formulated. In his view, synthetical a priori judgments cannot be derived either from the human mind or from observable objects. Carnap's criticism of synthetical a priori judgments is close to Schulze's criticism of this aspect of Kantian philosophical theory. Carnap suggests only the existence of analytical a priori and synthetical a posteriori judgments. However, synthetical a priori judgments of mathematics and of natural science do not express the factual relations of objects, but are only conceptual representations, formal conditions for the possibility for experience. Empirical synthesis or synthesis with sensual appearances is needed even for Kantian synthetical a priori judgments.

Publications on the topic of dissertation

- 1) Rimkus, E. 2012. Rae Langton's interpretation of the Kantian problem of the Thing-in-itself. *Problems* 81: 144–156
- 2) Rimkus, E. 2013. Kantian conception of experience and the problem of the limits of cognition. *Problems* 83: 35-48.

Education

2001 – 2006 Bachelor's degree in Philosophy at Lithuanian University of Educational Sciences.

2006 – 2008 Master's degree in Philosophy at Lithuanian University of Educational Sciences.

2009 – 2014 Doctoral studies in Philosophy at the Department of Philosophy, Vilnius University.

Research interests:

Epistemology, Metaphysics, Philosophy of technology, History of philosophy.

Academic subjects taught:

Introduction to Philosophy, Philosophy of technology.

Contact information:

edrimkus@gmail.com

Tyrimo objektas ir problemos

Šiuolaikinėje filosofijoje patyrimo problema yra viena svarbiausių. Pateikiami įvairūs patyrimo sąvokos ir problemos aiškinimai. Pozityvistinėje filosofijoje patyrimo sąvoka suprantama gana siaurai – kaip stebėjimas ir eksperimentas. Patyrimas nusakomas kaip mokslinio žinojimo pagrindas. Fenomenologinėje filosofijoje kalbama ne tik apie skirtingus arba skirtingai egzistuojančius fenomenus, bet ir apie skirtingus jų patyrimo būdus: vienaip yra patiriami fiziniai daiktai, kitaip – matematiniai objektai, dar kitaip – emocijos, vertybės. Patyrimo sąvoka taip pat svarbi pragmatizme, egzistencinėje filosofijoje, hermeneutinėje, analitinėje filosofijoje ir kt.

Skirtingi patyrimo sąvokos ir problemos aiškinimai negali apeiti kantiškosios patyrimo sampratos, ji tebėra svarbi įvairių kryptių filosofų diskusijų tema. Kanto pasiūlytas patyrimo problemos sprendimas gali padėti aiškintis skirtingų patyrimo sampratų ir jų susiformavimo ypatumus. Kanto filosofija yra vienas pagrindinių šiuolaikinės filosofijos kilmės šaltinių, todėl svarbu nuolat permąstyti ir kantiškąjį patyrimo problemos supratimą, kuris siejasi su Kanto požiūriais į transcendentinę metafiziką, teorinio ir praktinio proto santykį, į pažinimo procesą, metafizinio ir gamtamokslinio pažinimo ribas ir kitus klausimus. Kanto iškeltos įvairios filosofinės problemos yra glaudžiai tarpusavyje susijusios, o tai apsunkina jo atskirų teorijų interpretavimą. *Grynojo proto kritikoje (1781/1787)* – pagrindiniame Kanto teorinės filosofijos veikalė – išdėstyta *patyrimo samprata* yra disertacijos tyrimo objektas. Šiuo aspektu dar nagrinėti Kanto veikalai *Prolegomenai (1783)*, *Gamtos mokslo metafiziniai pagrindai (1786)*.

Disertacijoje nagrinėjama kantiškoji išorinio patyrimo arba patyrimo, grindžiamo jusliniu stebėjimu, samprata. Kantas kaip patyrimą (Erfahrung) supranta empirinį pažinimą, ką pasiekia matematiniai gamtos mokslai. Jis išskiria dvi pamatines patyrimo galimybės sąlygas – juslinius vaizdinius (sinnliche Vorstellungen) ir mąstymu formuojamus konceptualinius vaizdinius arba sąvokas. Juslės teikia patyrimo medžiagą, kuri sutvarkoma tam tikromis mąstymo formomis. Kantas skiria subjektyvius juslinį suvokimą sąvokomis įprasminančius sprendinius (Wahrnehmungsurteil) ir patyrimo sprendinius (Erfahrungsurteil). Patyrimas yra juslumo ir mąstymo sintezė, ir šio proceso rezultatas yra patyrimo sprendiniai, išreiškiantys objektyvius faktus apie mokslinio pažinimo objektus. Fundamentalia skirtimi tarp *juslumo* ir *mąstymo* kantiškojoje patyrimo sampratoje grindžiamas epistemologinis apriorizmas. Juslumo, apriorinių juslumo formų (erdvės ir laiko), mąstymo apriorinių formų (kategorijų), schemų teorijos bei empirinę ir apriorinę sintezes vykdančios transcendentalinės

sąmonės teorija – tai pagrindiniai kantiškosios patyrimo sampratos komponentai. Kanto pažinimo teoriją persmelkia ir kita fundamentali skirtis tarp *daikto savaiame* (Ding an sich) ir *reiškinio* (Ercheinung), kuri žymi išskirtinai kantišką metafizinio ir gamtamokslinio pažinimo ribų supratimą. Kantas, žvelgdamas į įvairius spekuliatyviosios metafizikos bei matematinio eksperimentinio gamtos mokslo teorinius kontekstus, teigia, kad mes pažįstame tik reiškinius, o ne daiktus savaiame. Tai rodo, kad kantiškoji patyrimo samprata nėra vien tik epistemologinė teorija ar mokslo filosofija, siekianti filosofiškai išaiškinti arba pagrįsti matematikos ir gamtos mokslus, o kartu yra spekuliatyvaus ir empiriškai orientuoto žmogaus proto pažintines galimybes apmąstanti metafizika.

Kantiškoji išorinio patyrimo samprata pasirinkta nagrinėti specifiniu rakursu: aiškinamasi, kiek ir kaip Kanto patyrimo teorijoje implikuojamas spekuliatyvaus metafizinio ir matematinio eksperimentinio gamtos pažinimo ribų supratimas (steigiamas „daikto savaiame“, „noumeno“ ir kt. sąvokomis) ir kokia to filosofinė prasmė. Tai – disertacijoje atliekamo tyrimo pagrindinė kryptis ir tikslas, kuris privertė suformuluoti tokias problemas: *kokiu būdu Kantui jo patyrimo samprata pasitarnauja kaip teorinė bazė kritikuojant tradicinę, vien sąvokiniu pažinimu užsiimančią metafiziką? ką reiškia Kanto patyrimo teorijoje pamatinės skirtys tarp „jūslumo“ ir „mąstymo“, tarp „daikto savaiame“ ir „reiškinio“? kaip šios skirtys grindžia ne tik spekuliatyviosios metafizikos, bet ir matematinio eksperimentinio gamtos pažinimo ribų supratimą? ar „daikto savaiame“ sąvoka žymi realiai egzistuojantį objektą, ar ji yra tik mąstoma idėja? kaip suprasti kantiškąją transcendentalinę sąmonę: ar ji tėra aukščiausia formali patyrimo galimybės sąlyga, pažinimo sintezių centras, ar tai kartu ir tam tikra žmogaus sąmonės filosofinė teorija? kaip kantiškąją patyrimo sampratą vertinti metafizinio realizmo ir metafizinio nominalizmo atžvilgiu ir kaip ji suderinama su epistemologiniu realizmu?*

Tyrimo tikslas ir uždaviniai

- 1) *Tikslas*: aiškintis, kokias teorines implikacijas siūlo kantiškoji patyrimo samprata metafizinio ir gamtamokslinio pažinimo ribų klausimu.
- 2) Aiškintis, kokias filosofijos galimybes atveria ir kokias užveria Kanto transcendentalinės filosofijos projektas.
- 3) Aiškintis, kiek ir kaip Kanto patyrimo teorija gali būti priešpastatyta metafiziniam realizmui, būties ir mąstymo tapatybės postulatu grindžiamai filosofijai. Patyrimo

sampratos teoriniame kontekste parodyti Kanto metafizinį nominalizmą ir epistemologinį realizmą.

- 4) Aptarti pagrindinių mąstytojų – Kanto amžininkų, pokantinių metafizikų ir epistemologų bei kai kurių šiuolaikinių autorių, nagrinėjusių kantišką patyrimo ir pažinimo ribų sampratą – teorines pozicijas. Nurodyti jų panašumus ir skirtumus kantiškosios patyrimo sampratos atžvilgiu.
- 5) Parodyti *juslumo* ir *mąstymo*, *reiškinio* ir *daikto savaime* skirčių, *sąmonės* teorijos ir kitų aspektų reikšmę Kanto transcendentalinėje patyrimo teorijoje.

Disertacijos tezės

- 1) Kanto patyrimo sampratoje derinamas epistemologinis realizmas su metafiziniu nominalizmu.
- 2) Kanto patyrimo sampratoje „daikto savaime“ ir „reiškinio“ skirtimi steigiamos metafizinio ir gamtamokslinio pažinimo ribos.
- 3) Skirčių tarp *juslumo* ir *mąstymo*, *daikto savaime* ir *reiškinio* naikinimas Kanto patyrimo teoriją nagrinėjusių mąstytojų pozicijas artina su būties ir mąstymo tapatybe grindžiama filosofija, metafiziniu realizmu, naiviuoju epistemologiniu realizmu.

Tyrimo naujumas

Kantiškosios patyrimo sampratos recepcija pasižymi dideliu kontroversiškumu: taip, kaip ne visi autoriai sutinka, kad Kantas „Grynojo proto kritikoje“ pateikia kokį nors metafizinį požiūrį į pasaulį ar tikrovę, lygiai taip pat nėra akivaizdu ir savaime suprantama, kad šiame veikalė pateikiama tik „pažinimo teorija“, „patyrimo teorija“ ar „transcendentalinė mokslo teorija“. Kanto filosofijos kritikai ir jos „sumetafizinimui“ pokantinėje filosofijoje (ypač Hegelio) nepritarė Marburgo neokantininkai, „Grynojo proto kritiką“ suvokę kaip matematikos ir gamtos mokslus filosofiskai grindžiančią teoriją. Pastarajam požiūriui nepritarė Heideggeris, matęs Kantą kaip ontologą. Husserlis Kanto transcendentalizmą suvokė kaip fenomenologinės filosofijos tam tikrą užuomazgą ir kt. Šiuolaikinės įvairių kryptių filosofų diskusijos rodo, kad nėra sutarimo kone dėl visų Kanto teorinės filosofijos klausimų. Galima matyti įvairias interpretacijas ir aiškinimus Kanto epistemologinio apriorizmo, kurį grindžia skirtis tarp *juslumo* ir *mąstymo*. Skirtis tarp *daikto savaime* ir *reiškinio* taip pat yra viena pagrindinių diskusijos temų šiuolaikiniame kantizme. Jacobis buvo pirmasis įtakingas kantiškosios *daikto savaime* idėjos kritikas. Vos ne visi mąstytojai Kanto amžininkai vienaip ar kitaip neigė šią idėją. Dauguma XIX a. ir net XX a. filosofų, nagrinėjusių Kanto teorinę filosofiją, kovojo prieš ją. Kantiškosios *daikto savaime* idėjos

gynėjai buvo išimtis. XX a. ir ypač antroji jo pusė rodo tam tikrą daikto savaime idėjos atgimimą. Tačiau šiuolaikiniai debatai šiuo klausimu išlieka kontroversiški.

Disertacijoje buvo remtasi, nors kai kurias klausimais ir kritikuojamais, vokiškoje kantiškosios patyrimo sampratos recepcijos tradicijoje vienais svarbiausių Hegelio, Schopenhauerio, Cassirerio požiūriais, išsakytais nagrinėjamų Kanto teorijų atžvilgiu. Kai kurias klausimais bandoma su Kanto teorija derinti Peirce'o bei Carnapo filosofines pozicijas. Taip pat tyrime buvo naudojami ir kitų Kanto filosofijos interpretatorių ir tyrėjų darbai. Svarbiausi šiuolaikiniai ir XX a. tyrėjai, kurių darbais buvo remiamasi, yra šie: H. Allisonas, P. Guyeris, L. Allais, R. Adamsas, R. Langton, R. Hanna, G. Giovannis, H. Ginsborg, R. P. Horstmannas, A. Nuzzo, T. Plantingas, K. Pollokas, M. Friedmanas, V. Sezemanas, A. Degutis, T. Sodeika, G. Boniolo, J. Feiblemanas, K. M. Miloradovičius, I. Chamada, A. I. Vedenskis, S. A. Černovas ir kt.

Disertacijoje bandoma interpretuoti kantiškąją pažinimo ribų koncepciją Kanto patyrimo teorijos kontekste, daikto savaime sąvoka čia atlieka pagrindinį vaidmenį. Siekiama parodyti, kad skirtis tarp daikto savaime ir reiškinių yra integrali Kanto patyrimo teorijos dalis, kad ši skirtis yra glaudžiai susijusi su Kanto epistemologiniu apriorizmu. Pagrindinių kantiškosios patyrimo sampratos skirčių (tarp jausmo ir mąstymo, tarp daikto savaime ir reiškinių) interpretacija leido parodyti Kanto metafizinį nominalizmą bei jo epistemologinį realizmą, atskirti jo filosofinę pažinimo teoriją nuo metafizinio realizmo ir naiviojo epistemologinio realizmo. Be to, šių pagrindinių skirčių interpretacija leido Kanto patyrimo teorijos recepcijos kontekste parodyti Kanto filosofinę teoriją kaip tam tikrą opoziciją būties ir mąstymo tapatybe grįstai filosofijai. Visi kartu šie aspektai steigia tyrimo naujumą.

Tyrimo metodologija

Disertacijoje atliekamas teorinis tyrimas. Plačiausiai taikytas *rekonstrukcinis metodas*: buvo siekiama rekonstruoti Kanto patyrimo teoriją ir jos kontekste išsakytus Kanto argumentus metafizinio ir gamtamokslinio pažinimo ribų klausimu. Taip pat buvo rekonstruojamas Kanto požiūris į transcendentinę metafiziką, Kanto transcendentalinės filosofijos samprata ir sprendinių teorija, epistemologinio apriorizmo, sąmonės ir kitos koncepcijos, sudarančios kantiškosios patyrimo sampratos platesnę teorinę kontekstą ir/ar su ja neatskiriama susijusios. Bet kuri teorijos rekonstrukcija yra tam tikra jos interpretacija, tad neišvengiamai teko naudotis *hermeneutiniu metodu*: tyrimo eigoje kai kurios išankstinės prielaidos ir požiūriai nagrinėjamais klausimais keitėsi darydami grįžtamąjį poveikį pačiai

tyrimo eigai. Disertacijoje pateikiama kantiškųjų patyrimo ir pažinimo ribų sampratų interpretacija. Polemizuojant su Kanto teorinės filosofijos recepcijos autoriais ir šiuolaikiniais autoriais pasitelkti *kritinės analizės*, *kritinės istorinės analizės* ir *lyginamosios analizės metodai*.

Disertacijos turinys

Kantas savo teorinę filosofiją kūrė moderniosios filosofijos (paprastai skirstomos į racionalistinę ir empiristinę) kontekste. Descartes'o, Leibniz'o ir Wolffo, Locke'o, Berkeley'io, Hume'o ir kitų mąstytojų teorines pozicijas Kantas svarstė ir diskutavo su jomis, kurdamas savo filosofiją. Kantiškoji metafizikos problema kaip ir sintetinių apriorinių sprendinių problema yra tam tikros kantiškosios patyrimo sampratos prielaidos. Kanto požiūriu metafizika yra specifinė tyrinėjimo rūšis, vien tik sąvokinis pažinimas, peržengiantis patyrimą. Kantas kritikavo spekuliatyviąją metafiziką, jo požiūriu tokioms metafizinėms sąvokoms kaip „siela“, „Dievas“, „pasaulis kaip visuma“ negalime surasti jokio adekvataus empirinio objekto. Apskritai metafizikos sąvokos negali būti susietos su patyrimo objektais. Kantas patyrimą suprato kaip tam tikrą sintezę tarp juslinės medžiagos ir sąvokų. Vietoj tradicinės spekuliatyviosios, arba transcendentinės, metafizikos Kantas kūrė savo transcendentalinę metafiziką, kuri yra konceptualinio mokslo aparato (sąvokų, teorinių principų, metodinių taisyklių ir pan.), o taip pat ir teorinio pažinimo ribų filosofinis tyrinėjimas. Kantas įveda dogmatinės-spekuliatyviosios-transcendentinės ir transcendentalinės metafizikos, kaip tam tikro mokslo, užsiimančio apriorinių pažinimo sąlygų ir jų pažintinių galimybių tyrimu, skirtį. Tokiu būdu Kantui patyrimo, kaip tam tikro sintezės proceso (tarp juslumo ir mąstymo), supratimas tapo kriterijumi, leidžiančiu atskirti spekuliatyviąją metafiziką nuo matematinio eksperimentinio gamtos mokslo nustatytų faktų. Tik pastarasis pažinimo būdas Kantui atrodo patikimas.

Skirtis tarp juslinės medžiagos ir konceptualinės formos yra pagrindinė Kanto pažinimo teorijoje. Mąstytojo požiūriu, viena patyrimo arba empirinio pažinimo dalis nepriklauso nuo juslumo, ji negali būti išvesta iš daiktų. Kantas mano, kad mes turime apriorinį žinojimą apie patyrimo objektus. Juslumo formos (erdvė, laikas), mąstymo apriorinės formos (kategorijos) yra duotos iki patyrimo. Šios formos yra sąmonės arba proto produktai ir jos tarnauja kaip pažinimo baziniai instrumentai. Pamatinės apriorinės juslumo ir mąstymo formos grindžia tam tikrus apriorinius sprendinius matematikoje ir gamtos moksle. Kantiškoji sprendinių teorija yra artimai susijusi su Kanto epistemologiniu apriorizmu.

Kantas skiria tris sprendinių rūšis: analitinius sprendinius, arba tautologijas, sintetinius aposteriorinius sprendinius, grindžiamus patyrimu, ir sintetinius apriorinius sprendinius. Kantas tvirtina, kad pastarieji sprendiniai turi būtinumo ir visuotinumą savybes, be to, juose kažkoku būdu operuojant vien sąvokomis žinojimas yra išplečiamas. Kanto požiūriu matematikos sprendiniai yra sintetiniai aprioriniai sprendiniai, be to, tokių sprendinių esama ir gamtos moksle. Pagrindinis klausimas Kanto pažinimo teorijoje „kaip yra galimi sintetiniai aprioriniai sprendiniai? Kartu yra klausimas išreiškiantis kantiškąją metafizikos problemą – ar yra įmanomas grynai sąvokinis pažinimas, pažinimas grynuoju protu, nesiremiant patyrimu? Kanto transcendentalinės metafizikos projektas yra teoriškai susijęs su jo epistemologiniu apriorizmu ir abu sudaro platesnį jo patyrimo sampratos teorinį kontekstą.

Šalia Kanto epistemologinio apriorizmo ir skirtumo tarp jauslumo ir mąstymo, kita skirtis – tarp daikto savaime ir reiškinių – persmelkia jo patyrimo teoriją. Išskirtinai kantiškas pažinimo ribų supratimas, apimantis metafizinį ir empirinį pažinimą, yra išreiškiamas šia skirtimi. Disertacijoje siekiama parodyti svarbius aspektus ir filosofines implikacijas abiejų pagrindinių kantiškųjų skirčių, o ypač daikto savaime idėjos svarbą Kanto patyrimo teorijoje.

Kantas apibūdina jauslumą (Sinnlichkeit) kaip empirinio pažinimo pagrindą. Jauslumas, kaip tam tikras receptyvumas, teikia pažinimui medžiagą, užtikrina, kad pažinimo objektas yra realus. Sąvokomis ši medžiaga sutvarkoma pagal tam tikrus santykius. Kanto kauzalinė tezė, teigianti, kad daiktas savaime yra reiškinių priežastis, yra tiesiogiai susijusi jauslinio receptyvumo samprata. Tokie jausliniai potyriai kaip spalva, garsas, kvapas egzistuoja sąmonėje, jie yra jausliniai reiškiniai, generuojami daikto savaime. R. Langton tyrimas pasitarnavo interpretuojant šį Kanto teorijos aspektą; tyrėjos argumentais remiamasi atskiriant Kanto teoriją nuo Berkeley'o imaterializmo, kurio esmė yra įsitikinimas, kad neegzistuoja išoriniai daiktai ar materialios substancijos, nepriklausančios nuo sąmonės, ir kad mes turime tik tam tikras jauslines idėjas savo sąmonėje. Berkeley'io ir Kanto filosofinės teorijos šiuo aspektu yra nesuderinamos. Daiktai yra tam tikri jauslinių savybių rinkiniai arba jauslinės idėjos Berkeley'o požiūriu. Kantui ir daiktas savaime, kaip išorinis sąmonės atžvilgiu daiktas, ir jo sukeliamas reiškinys arba jauslinis vaizdinys yra realūs. Pastarasis nėra kokia nors iliuzija, jis informuoja apie realias jėgas, kurios ir sukelia šiuos vaizdinius sąmonėje. Kitas kauzalinės tezės aspektas išreiškia tam tikras ribas grynai jauslinės prieigos prie tikrovės arba prie daikto savaime. Kanto teorija leidžia tarti, kad galbūt esamos jauslės ir jomis gaunama jauslinė medžiaga neparodo visų realiai egzistuojančių daiktų ypatybių ar realiai

veikiančių jėgų. Kanto juslumo teorija ir jo kauzalinė tezė išreiškia tam tikrą epistemologinį realizmą: jusliniai vaizdiniai arba reiškiniai egzistuoja sąmonėje, tačiau jie yra epifenomenai tam tikrų realiai veikiančių jėgų, kurios yra tiriamos gamtos mokslo. Kantiškasis patyrimas kaip empirinio pažinimo procesas yra orientuotas į tyrimą struktūrinių ir dinaminių fenomenų savybių. Matematinio eksperimentinio gamtos mokslo nustatyti faktai yra tokio tyrinėjimo rezultatas.

Kantas savo transcendentaliniais argumentais siekia parodyti, kad juslinis patyrimo turinys yra anticipuojamas tam tikromis konceptualinėmis struktūromis. Empirinį pažinimą grindžia apriorinės juslumo ir mąstymo formos. Erdvė ir laikas yra apriorinės juslumo formos – konceptualiniai vaizdiniai, generuojami sąmonės. Kantas nori parodyti, kad šios konceptualinės struktūros egzistuoja tik prote, jo filosofiniai argumentai paneigia galimybę kildinti jas iš daiktų, prienamų jusliškai. Erdvė ir laikas nėra substancijos, o tik konceptualiniai rėmai, leidžiantys įsivaizduoti įvairias substancijas tam tikruose santykiuose. Šie santykiai yra išreikšiami empirinio pažinimo sprendiniuose. Erdvė ir laikas kaip apriorinės pažinimo formos leidžia Kantui pagrįsti pačią patyrimo galimybę. Šios formos yra esminės Kanto matematikos filosofijoje. Kantas teigia, kad matematikos teiginiai yra sintetiniai aprioriniai sprendiniai ir jų galimybę galima pagrįsti aprioriniais erdvės ir laiko vaizdiniais. Erdvė kaip apriorinė juslumo forma leidžia įsivaizduoti daiktų struktūrą ir tįsumą. Laikas – leidžia sąvokomis išreikšti įvairių jėgų veikimo trukmę, taip pat parodyti vienalaikišką šių jėgų veikimą arba jų veikimą skirtingais momentais. Laikas ir erdvė taip pat yra ir gamtos mokslo konceptualinio aparato pamatiniai elementai.

Ne tik apriorinės juslumo formos, bet ir kantiškosios kategorijos yra pamatiniai konceptualiniai empirinio pažinimo įrankiai. Kantas skiria keturias kategorijų grupes, kurios sukuria pačią mąstymo galimybę apie objektą apskritai. Tai kiekybės, kokybės, santykio ir modalumo kategorijos. Kategorijos yra mąstymo apriorinės formos, fundamentaliai grindžiančios bet kuriuos gamtos mokslo propozicinius teiginius. Kiekybės kategorija yra fenomenų skaičiavimo, jų įvairių savybių matavimo (pvz., temperatūros, tįsumo ir pan.) tam tikra konceptualinė sąlyga. Priežastingumo kategorija leidžia nagrinėti įvairias reiškinių sąveikas. Erdvė, laikas ir kategorijos Kanto teorijoje yra tam tikras empirinio pažinimo konceptualinis pagrindas. Transcendentalinė sąmonė operuoja šiomis pamatinėmis struktūromis ir sukuria empirinį pažinimą, kuris yra juslinių vaizdinių ir konceptualinių formų sintezė. Šio proceso rezultatas yra kantiškieji patyrimo sprendiniai, išreikšiantys faktus apie empirinio pažinimo objektus.

Daugybė Kanto argumentų apie konceptualinius pažinimo instrumentus išreiškia jo metafizinį nominalizmą: (1) apriorinės joslumo formos (erdvė ir laikas), apriorinės mąstymo formos (kategorijos), taip pat kantiškosios schemas yra produkuojamos sąmonės, tai yra tik konceptualinės patyrimo formos, jos neegzistuoja savarankiškai; (2) apriorinės pažinimo formos yra tam tikri konceptualiniai vaizdiniai, kurie kaip pažinimo instrumentai, gali būti pritaikyti tik empiriniame, bet ne peržengiančiame patyrimą metafiziniame pažinime; (3) kantiškoji skirtis tarp joslumo ir mąstymo arba tarp pažinimo medžiagos ir formos steigia radikalią skirtį tarp realybės, prieinamos jusliškai, ir žmogiškųjų sąvokų – tuščių konceptualinių modelių (kokie yra ir sintetiniai aprioriniai sprendiniai). Konceptualiniai patyrimo elementai yra steigiami ir palaikomi ne tik atskirų individų, bet taip pat socialinėje tyrėjų bendruomenėje, ir šie elementai yra palaikomi tiek, kiek jie yra efektyvios kurių nors objektų pažinimo priemonės. Disertacijoje teigiama, kad Kanto transcendentalinės sąmonės teorija apima šiuos pastaruosius aspektus. Išskirti trys pagrindiniai teoriniai punktai neleidžia identifikuoti Kanto apriorinių pažinimo formų su Platono idėjų teorija. Apriorinės joslumo ir mąstymo formos, o taip pat ir schemas nėra savarankiškai egzistuojantys esiniai ar amžinos, nekintančios, įgimtos idealios struktūros. Todėl kantiškoji patyrimo samprata suponuoja metafizinį nominalizmą, bet ne metafizinį realizmą.

Kanto patyrimo samprata, kaip teorinė bazė, grindžia jo transcendentalinės metafizikos ir spekuliatyvosios (transcendentinės) metafizikos, peržengiančios patyrimo objektus, koliziją. Šalia epistemologinio apriorizmo ir skirties tarp joslumo ir mąstymo kantiškoji patyrimo samprata įtraukia tam tikrą metafizikos ir gamtos mokslo pažinimo ribų ir pažintinių galimybių supratimą. Sąvokos „daiktas savaime“, „noumenas“, „transcendentalinis objektas“ ir kt. išreiškia šį supratimą.

Daikto savaime sąvoka yra daugiaprasmė Kanto teorinėje filosofijoje. Istorinė šios sąvokos recepcija yra labai kontroversiška. Debatai šiuo klausimu šiuolaikinėje filosofijoje vyksta dviem pagrindinėmis kryptimis. Viena grupė problemos komentatorių laikosi nuostatos, kad daiktas savaime yra tik tam tikra mąstoma idėja ir ji nenurodo jokio egzistuojančio objekto. Pozicijos pavyzdžiai: Allisonas 1983, 2004; Birdas 2006, Grier 2001; Hanna 2006; Rescheris 2000. Kitos grupės interpretatoriai siekia parodyti realų ontologinį daikto savaime statusą: Adamsas 1997; Adickesas 1924; Allais 2010; Langton 2007 [1998]. Pastarieji tyrėjai neignoruoja svarbios kauzalinės tezės, kuri siejasi su daikto savaime problema Kanto patyrimo teorijoje: noumenas, arba daiktas savaime, yra fenomeno, arba

reiškinių, priešastis. Taigi mes galime prieiti arba pasiekti daiktą savaime per juslinius vaizdinius, mes tik negalime galutinai sąvokomis išaiškinti, kas yra ši jusliškai prieinama tikrovė. Mes galime tyrinėti įvairius reiškinių santykius, bet negalime pateikti galutinio tikrovės paaiškinimo, veikdami tokiu būdu. Galutinio tikrovės išaiškinimo neteikia nei metafizinis, nei gamtamokslinis pažinimas.

Suvokdamas patyrimą kaip tam tikrą juslumo ir mąstymo sintezės procesą, Kantas neigia spekulatyviąją metafiziką, nes tai yra pažinimas, vykdomas vien tik sąvokomis – jų nesusiejant su juslinio stebėjimo objektais. Tikras pažinimas yra tik juslinių objektų pažinimas Kantui. Tai pagrindinė jo epistemologijos norma. Be to, apriorinės pažinimo formos, Kanto požiūriu, yra ne tik pritaikomos vien tik empiriniame pažinime, jos taip pat yra tik žmogiškos pažinimo formos, specifiniai tik žmogiškų būtybių turimi pažinimo instrumentai. Kantas ir šiuo aspektu neabsolutina pažinimo konceptualinių priemonių: galbūt egzistuoja būtybės visatoje, kurios turi dar kitokius tikrovės pažinimo instrumentus. Šiuo požiūriu spekulatyviosios metafizikos pretenzijos pažinti absoliučią realybę kaip daiktą savaime vien tik ribotomis pažinimo formomis atrodo abejotinos ir netgi iš principo nerealizuojamos, žvelgiant iš Kanto filosofijos perspektyvos.

Daiktas savaime esmingai apriboja ne tik spekulatyviąją metafiziką, bet ir empirinį pažinimą – matematinę eksperimentinę gamtotyrą. Kantiškoji patyrimo samprata suponuoja teorinę idėją, kad jusliniai vaizdiniai (tokie kaip garsas, spalva, kvapas ir kt.), kurie yra sukeliama daikto savaime, galimai neatskleidžia visų esamų arba egzistuojančių realybės ypatybių. Todėl yra tikėtina, kad netgi grynai juslinė prieiga prie tikrovės yra ribota. Baziniai konceptualiniai empirinio pažinimo instrumentai (erdvė, laikas, kategorijos, bendrosios sąvokos - schemas) taip pat yra riboti. Konceptualinis mokslo aparatas nuolat keičiasi, o jo papildymas naujais konceptualiniais komponentais yra mokslinio pažinimo ir jo plėtros realybė. Tikslas, pasiektas šiais konceptualiniais instrumentais, nėra realybė savaime, o tik tam tikros žinios apie kai kurias reiškinių savybes ir jų santykius (struktūrines savybes, įvairias tarpusavio sąveikas ar koreliacijas ir t.t.). Matematinis eksperimentinis gamtos mokslas pasiekia žinojimą tik apie tam tikrus realybės aspektus. Jis negali pasiekti galutinio pasaulio ar tikrovės kaip daikto savaime išaiškinimo. Kantiškoji patyrimo samprata neabsolutizuoja empirinio pažinimo, kuris suprantamas kaip nuolat besivystantis pažinimas. Pastaruoju aspektu daiktas savaime gali būti suprastas kaip tam tikra mokslinio pažinimo plėtros reguliatyvi idėja, tam tikras pažintinis idealas – galutinai ar pilnai pažinti realybę kaip

visumą ir savaime. Tačiau kantiškoji daikto savaime idėja verčia abejoti tokiu idealu – galbūt tai tas pats, kaip bandyti prieiti horizonto liniją.

Kanto patyrimo sampratos recepcijos apžvalga remiasi tam tikra interpretacija pagrindinių kantiškųjų skirčių tarp juslinės medžiagos ir sąvokinės formos, tarp daikto savaime ir reiškinių. Abi skirtys yra teoriniai indikatoriai, leidžiantys apibrėžti filosofinių transformacijų mastą mąstytojų, Kanto amžininkų, veikaluose, taip pat svarbesnių XIX a. ir XX a. mąstytojų pateiktuose Kanto teorinės filosofijos aiškinimuose. Išryškinti tam tikrus epistemologinius ir metafizinius aspektus Kanto filosofinėje patyrimo teorijoje leido ne tik Kanto filosofinių argumentų rekonstrukcija, bet ir diskusija su pasirinktais Kanto veikalų interpretatoriais ir tyrėjais. Disertacijoje apžvelgiamos interpretacinės pozicijos, kurias pateikė šie autoriai: F. H. Jacobis, K. L. Reinholdas, S. Maimonas, G. E. Schulze, J. G. Fichte, W. J. Schellingas, G. W. F. Hegelis, A. Schopenhaueris, H. Cohenas, E. Cassireris, Ch. S. Peirce'as, R. Carnapas.

Kanto patyrimo samprata leidžia kritikuoti vieną svarbiausių filosofinių principų ir postulatų spekuliatyviojoje metafizikoje – būties ir mąstymo vienovę. Šis postulas, kilęs iš antikos filosofijos, susilaukė įvairių interpretacijų modernioje filosofijoje. Mąstytojai iš skirtingų šiuolaikinės filosofijos srovių neretai yra palankūs šiam postulatui. Filosofinės teorijos, grindžiamos būties ir mąstymo vienovės principu, išreiškia specifinį požiūrį į konceptualinius pažinimo instrumentus ir žmogaus proto pažintines galimybes: yra įmanoma pažinti absoliučiai esinius, kurie supa žmogų, ir netgi įmanoma pažinti pasaulį kaip visumą, realybę ar tikrovę pačią savaime; žmogaus sąvokos nėra subjektyvūs ir riboti pažinimo instrumentai. Šiuo požiūriu žmogaus protas yra tarsi dalis dieviškojo proto, ir jis todėl nėra ribotas, bet yra begalinis. Todėl pasiekti absoliučią tiesą apie tikrovę yra natūralus ir įprastas veikimo būdas tokiam protui. Hegelio filosofija yra paradigmatis pavyzdys modernaus reaktualizavimo būties ir mąstymo vienovės. Pamatinės filosofinės prielaidos apie realybės prigimtį ir jos pažinimą oponuoja viena kitai Hegelio ir Kanto mąstyme. Kolizija Hegelio spekuliatyviosios, arba transcendentinės, metafizikos ir Kanto transcendentalinės metafizikos atsikleidžia lyginant jų filosofines pozicijas. Kantas teigia, kad vien tik reiškinių pažinimas ir netgi vien tik tam tikrų reiškinių santykių pažinimas yra pasiekiamas žmogaus protui, mes galime pasiekti ribotą tam tikrų realybės aspektų pažinimą. Hegelis atsisako patikėti, kad mūsų sąvokos yra riboti pažinimo instrumentai, kurie gali būti pritaikyti tik empiriniame pažinime. Jis paneigė pagrindines Kanto patyrimo sampratos skirtis (pažinimo medžiaga ir forma, daiktas savaime ir reiškiny), kurios kaip tik ir neleidžia funkcionuoti

būties ir mąstymo vienovės principui Kanto teorinėje filosofijoje. Hegeliškoji Kanto patyrimo teorijos recepcija yra tam tikras Kanto filosofinių pažiūrų sunaikinimas. Įvairūs variantai filosofinių pozicijų, įtraukiančių šį filosofinį principą, yra rezultatas tam tikro žmogaus proto galimybių pervertinimo. Kai kurie iš šių variantų matosi Kanto teorinės filosofijos recepcijos autorių pozicijose, ypač Maimono, Fichtes, Schellingo, Coheno ir Peirce'o filosofijose.

Metafizinis realizmas yra kitas svarbus filosofinis požiūris, matomas kai kurių Kanto patyrimo teorijos interpretatorių ir tyrėjų pozicijose. Metafizinis realizmas, kaip ir būties ir mąstymo vienovės postulatas, yra tipiškai spekuliatyviosios metafizikos pavidalai ir jie abu nėra suderinami su kantiškuoju patyrimo supratimu. Metafizinis realizmas teigia, kad bendrosios sąvokos ar universalijos yra tam tikra rūšis esinių, kurie egzistuoja nepriklausomai nuo žmogaus proto. Sąvokos yra idealios, amžinos, nesikeičiančios struktūros (erdvės ir laiko charakteristikos joms nebūdingos), netgi tikroji būtis; kartais šios struktūros yra suprantamos kaip įgimtos. Yra galima pažinti įvairius pasaulio fenomenus ar pasiekti realybę savaime, tiesą savaime per šias idealias struktūras. Platonizmas yra pagrindinis pavyzdys tokios pozicijos. Disertacijoje siekiama parodyti, kad nemaža dalis mąstytojų (Maimonas, Schellingas, Hegelis ir iš dalies – Cohenas, Cassireris, Peirce'as) laikosi metafizinio realizmo pozicijos interpretuodami ir kritikuodami įvairius kantiškosios patyrimo sampratos teorinius aspektus, ir kad tai yra pagrindinė priežastis transformatyvaus ir netgi destruktivaus Kanto filosofinių teorijų skaitymo. Kanto požiūris į konceptualinį pažinimo instrumentariją yra aiškiai nominalistinis. Bendrosios sąvokos (schemos), apriorinės juslumo formos (erdvė, laikas), apriorinės mąstymo formos (kategorijos) neegzistuoja taip, kaip Platono idėjos. Jos tėra formalūs sąvokiniai vaizdiniai, empirinio pažinimo konceptualiniai įrankiai produkuojami sąmonės.

Kantiškoji patyrimo samprata leidžia identifikuoti tam tikrą rūšį naivaus epistemologinio realizmo kai kurių jo teorinės filosofijos interpretatorių veikaluose. Kantiškosios daikto savaime idėjos recepciją Jacobio veikaluose galima vertinti kaip istoriškai ankstyvą Kanto patyrimo teorijos supaprastinimą. Jacobis neigė daikto savaime idėją ir Kanto kauzalinę tezę, kurioje teigiama, jog noumenas yra fenomeno priežastis. Daiktai savaime yra negalimi iš principo stebėti ir prieiti esiniai jo interpretacijoje, tai yra visai nereikalingos proto fikcijos. Toks požiūris neįvertina svarbių kantiškosios daikto savaime idėjos aspektų: juslinė prieiga prie tikrovės yra ribota – empirinis pažinimas ištiria tik tam tikras savybes ar jėgas (kurios yra daikto savaime reiškiniai), veikiančias realybėje, pasirodančias per jusles. Be to, matematinės eksperimentinės gamtotyros konceptualinio aparato vystymasis yra begalinis – šiuo aspektu pritariame Cassireriui. Kantiškasis patyrimas

pasiekia žinojimą tik apie tam tikrus tyrinėjamų objektų aspektus. Todėl jis nėra absoliutus tikrovės kaip daikto savaime pažinimas. Naivusis epistemologinis realizmas (matomas Jacobio, Schulze's, Peirce'o, Carnapo pozicijose) nepaiso šių svarbių kantiškosios patyrimo sampratos aspektų.

Pagrindinės tyrimo išvados

1) Kantiškasis patyrimas – tai reiškinių santykių (struktūros, sąveikų, sąryšių ir pan.) empirinis pažinimas, kurį pasiekia matematiniai eksperimentiniai gamtos mokslai. Patyrimą Kantas nusako kaip sintezės procesą: juslinė medžiaga sintezuojama su tam tikromis konceptualinėmis formomis. Patyrimo proceso rezultatai sąvokomis išreiškiami patyrimo sprendiniuose, kuriuose yra nustatyti faktai apie mokslinio pažinimo objektus. Patyrimo sprendiniai iš pradžių yra hipotezės, kurias dar reikia tikrinti empiriniu tyrimu.

2) Juslės yra tam tikras pažinimo objekto realumo garantas. Per juslinius kanalus yra gaunama juslinė medžiaga arba empirinio pažinimo medžiaga, kurią Kantas nusako kaip kažką visiškai skirtingą nuo sąvokų ir mąstymo. Mąstymas teikia sąvokas ir pažinimo formas, kuriomis sutvarkoma tai, ką pateikia juslės. Sąvokos ir juslinė medžiaga yra neredukuojamos viena į kitą sferos. Kantiškosios daikto savaime ir noumeno sąvokos nėra tik tam tikros mąstomos idėjos. Šiomis sąvokomis, be kitų teorinių aspektų, įvardijama išorinė sąmonės atžvilgiu arba nepriklausoma nuo sąmonės realybė, kuri yra prieinama per juslinius vaizdinius. Tačiau noumenas nėra berkliška prasme „juslinė idėja“ – tik sąmonėje egzistuojantis esinys. Tai, kas egzistuoja sąmonėje, yra jusliniai vaizdiniai, gryni, nekonceptualizuoti pojūčiai, tačiau juos sukelia realios jėgos, transcendentiški juslinių vaizdinių atžvilgiu noumenai – tai išreiškia kauzalinė Kanto tezė, kad noumenas yra fenomeno priežastis. Juslinius daikto vaizdinius (saldumo, kartumo, svorio, pavidalo, tįsumo ir kitokius suvokinius) sukelia nuo sąmonės nepriklausomi *daiktai savaime* arba *noumenai*. Juslinius vaizdinius sukelia tam tikros jėgos, realūs esiniai, kuriuos kaip *daikto savaime* reiškinius galima tirti intersubjektyviai moksliskai. Šiuo aspektu galima matyti aiškiai išreikštą Kanto epistemologinį realizmą.

3) Konceptualinių empirinio pažinimo arba patyrimo priemonių atžvilgiu Kantas laikosi metafizinio nominalizmo pozicijos: erdvė, laikas, kategorijos, schemas – tai transcendentalinės sąmonės į pasaulį įnešami sąvokiniai vaizdiniai, tarnaujantys kaip aprioriškai suformuojamos pažinimo formos ir sąlygos. Šie vaizdiniai neegzistuoja savarankiškai, jie yra kas kita nei tobulos, nekintančios Platono idėjos, ir šios konceptualinės

struktūros nėra įgimtos. Šias apriorines struktūras mes suprantame kaip legitimuotus ir institucionalizuotus mokslininkų bendruomenėse konceptualinius modelius, pažinimo instrumentus. Todėl manome, kad Kantui jo patyrimo teorijos kontekste metafizinio realizmo, pvz., platoniško, negalima priskirti.

4) Transcendentalinė sąmonė ne tik sukuria apriorines pažinimo formas, bet tuo pat metu yra pažinimo sintezių centras, vykdo empirinę ir apriorinę sintezę: sintezuoja juslinius reiškinius su sąvokomis ir apriorines mąstymo formas sintezuoja su apriorinėmis juslumo formomis. Konceptualiniai patyrimo komponentai yra steigiami ir palaikomi ne tik atskirų individų, bet ir socialinėje bendruomenėje, ir jie yra palaikomi tiek, kiek yra ar kol yra efektyvios kurių nors objektų pažinimo priemonės. Transcendentalinė sąmonė yra bendra ir visuotinė sąmonė, kiek ji nusako įvairius galimus vaizdinių/reiškinių sujungimo būdus, jų konceptualizacijos bendrąsias formas ir galimybes, tačiau tai nėra įgimti, bet veikiau tiek atskirų individų kuriami, tiek intersubjektyviai legitimuojami ir bendruomenės individo sąmonėje įtvirtinami dalykai. Pamatiniai konceptualiniai vaizdiniai, kurie yra panaudojami empiriniame pažinime (patyrime), steigiami ne tik atskirų individų, bet taip pat intersubjektyviai arba „teorinėje sąmonėje“. Konceptualinis pažinimo instrumentarijus kinta istoriškai. Šiuos aspektus apima Kanto transcendentalinės sąmonės teorija.

5) Pagrindinių skirčių tarp *daikto savaiame* ir *reiškinio* ir tarp *juslumo* ir *mąstymo* naikinimas mūsų pasirinktus nagrinėti Kanto patyrimo teorijos recepcijos autorius artina su naiviuoju epistemologiniu realizmu ir/ar spekuliatyviąja metafizika ir jos tam tikrais pavidalais – metafiziniu realizmu, būties ir mąstymo tapatybe grindžiama filosofija. Kantiškąjį *daikto savaiame* supratimą ir kauzalinę tezę (daiktas savaiame yra reiškinio priešastis) atmetė arba nepakankamai įvertino Jacobis, Maimonas, Schulze, Fichte, Schellingas, Hegelis, Peirce'as, Carnapas, Cohenas, Cassireris. Šiuolaikiniame kantizme *daikto savaiame* problema išlieka viena svarbiausių. Pateikiamos įvairios šios idėjos ir Kanto kauzalinės tezės interpretacijos. Šiuo aspektu vieni svarbiausių yra šie autoriai: H. Allisonas, P. Guyeris, R. Langton, L. Allais, R. Adamsas ir kt. Pamatinę Kanto teorinėje filosofijoje skirtį tarp *juslumo* ir *mąstymo* pameta jau Reinholdas, nepakankamai įvertina Maimonas, Fichte, Schellingas ir Hegelis, gindami nuo Kanto filosofijos spekuliatyviąją, patyrimą peržengiančią metafiziką. Taip pat nepakankamai juslumo ir mąstymo skirtį įvertino Cohenas, Natorpas, Cassireris, Peirce'as. Šiuolaikiniame kantizme juslumo ir mąstymo skirties fundamentalumą ryškina įvairūs autoriai: P. Guyeris, G. Giovannis, A. Nuzzo, M. Friedmanas ir kt.

6) Hegelio filosofijoje galima matyti bene didžiausio masto spekuliatyvosios metafizikos sukilimą prieš Kanto įvykdytą žmogiškojo pažinimo imanentizavimą ir subjektyvizavimą, kas ypač aiškiai matyti kantiškojoje patyrimo sampratoje ir jos pagrindu atliekamoje spekuliatyvosios metafizikos kritikoje. Hegelis atmeta kantiškąsias skirtis tarp jauslumo ir mąstymo, daikto savaime ir reiškinių. Jo filosofijoje metafizinis realizmas ir būties mąstymo tapatybės principas glaudžiai sąveikauja. Idėjos ir sąvokos nėra tik tuščios subjekto produkuojamos konceptualinės formos, tik empirinio pažinimo instrumentai, tai pačios tikrovės kaip daikto savaime idealūs pavidalai. Žmogus yra pajėgus mąstyti ir priėti būtį ar tikrovę kaip daiktą patį savaime, pajėgus mąstyti absoliučią tikrovės tiesą, tiesą tikrovėje. Žmogiškasis mąstymas persipina su Dievo mąstymu. Idėjos kaip bendrybės yra tai, kas realiai egzistuoja ir yra prieinama mąstant. Hegelis laikosi priešingų Kantui požiūrių į tikrovę ir tiesą, be to, suabsoliutina protą ir jo pažintinius gebėjimus ir todėl visiškai nutolsta nuo Kanto.

7) Cohenas susiaurina Kanto patyrimo sampratą suvokdamas ją vien kaip matematikos ir gamtos mokslus filosofiskai grindžiančią teoriją arba transcendentalinę mokslo teoriją. Cohenas ir Cassireris naikina Kanto kauzalinę tezę, minimalizuoja jauslumo vaidmenį pažinimo procese ir susitelkia daugiausiai į loginę pažinimo struktūrų analizę. Šie mąstytojai artimi metafiziniam realizmui – kantiškosios kategorijos yra suvokiamos kaip tam tikros idealios struktūros, idėjos platoniska prasme. Atmesdami skirtį tarp jauslumo ir mąstymo jie suartėja su būties ir mąstymo principu grindžiama filosofija – būtis yra tik mąstoma būtis. Cohenas ir Cassireris nepriima Kanto psychologizmo, Kanto sąmonės ir proto teorijų, ir transcendentalinę apercepciją suvokia jau tik kaip neasmeninę teorinę mokslo sąmonę. Tačiau tai tik iš dalies atspindi kantiškosios transcendentalinės sąmonės teorinę apimtį. Be to, tampa problemiška atskleisti, koks subjektas gauna juslinę medžiagą kaip pažinimo medžiagą ir ar apskritai ją kas nors gauna. Daiktą savaime Cohenas interpretuoja kaip tam tikrą ribinę sąvoką – tai pilną arba galutinį tikrovės pažinimą išreiškianti idėja, reguliatyvi mokslinio pažinimo plėtros idėja, pažintinis idealas, prie kurio įgyvendinimo artėja mokslas. Tačiau tai – transformatyvus daikto savaime idėjos suvokimas, kuriam kantiškoji daikto savaime idėja netgi gali būti priešpastatyta – galutinai pažinti tikrovę vien tik žmogišku būdu, žmogiškomis pažinimo formomis – neįmanoma. Pastarosios pozicijos daikto savaime klausimu laikėsi Cassireris ir tai yra artimesnis Kantui požiūris. Coheno į pirmą planą iškeltą Kanto transcendentalinį metodą Cassireris išplečia. Jo požiūriu, šį metodą galima taikyti ne tik gamtos ir matematikos mokslams, bet ir visuomenės mokslams, menams, religijai ir kt. Be to, Cassireris liberalizuoja ir realiatyvizuoja Kanto apriorizmą, jį

nagrinėja istoriškai. Ne tik mokslo faktai nėra nustatyti kartą ir visiems laikams, bet ir juos nustatant naudojamos konceptualinės struktūros kinta ir vystosi istoriškai. Tai yra reikšmingas kantiškosios patyrimo sampratos praplėtimas ir vystymas.

8) Carnapas kritikuoja Kanto psychologizmą ir apskritai kvestionuoja filosofinės sąmonės teorijos galimybę. Tačiau jis yra artimas Kantui metafizikos kaip peržengiančio patyrimą tyrimo samprata. Carnapui beprasmiški yra klausimai apie protų, bendrybių, skaičių, santykių realybę ir šiuo požiūriu jis yra artimas kantiškajam nominalizmui – sąvokos tik tuščios minties formos, o savo tikroviškumą įgauna tik sintezuotos su juslinėmis duotybėmis. Iš mokslo teorijų ir hipotezių, Carnapo požiūriu, galima dedukuoti protokolinius teiginius, kuriuos jis supranta kaip atitinkančius fenomenalius teiginius kasdiene prasme. Mokslinis pažinimas pasirodo kaip kasdieniška, tik sudėtingesnė veikla – o tai artimas navišiam epistemologiniam realizmui požiūris, nes nėra reflektuojamas tam tikras žmogiškojo pažinimo ribotumas juslinės ir konceptualinės prieigos prie tikrovės požiūriu, ką suponuoja kantiškoji patyrimo teorija. Carnapas atmetė daikto savame sąvoką kaip metafizišką ir todėl beprasmišką, tačiau Kanto patyrimo teorijos kontekste, be kitų reikšmių, šia sąvoka įvardinama išorinė, nepriklausoma sąmonės atžvilgiu realybė. Taip pat šia sąvoka kvestionuojamos spekuliatyvios metafizikos ir gamtos mokslo pažintinės pretenzijos – galutinai perprasti ar pilnai pažinti tikrovę. Jau Schulze sprendinių būtinumą kildino iš juslinės percepcijos, jo požiūriu, galima suformuluoti tik faktinį būtinumą, o aprioriniai sintetiniai sprendiniai negali būti išvesti nei iš proto, nei iš stebimų reiškinių. Šiam požiūriui artima yra Carnapo pateikta Kanto apriorinių sintetinių sprendinių kritika. Carnapo požiūriu egzistuoja tik analitiniai aprioriniai ir sintetiniai aposterioriniai sprendiniai. Tačiau Kanto teorijoje gamtos mokslo ir matematikos aprioriniai sintetiniai sprendiniai nėra turiningi, tai – tik formalūs konceptualiniai vaizdiniai, patyrimo galimybės sąlygos, juos dar reikia sintezuoti su jusliniais stebiniais

Publikacijos disertacijos tema:

- 1) Rimkus, E. 2012. Kantiškoji „daikto paties savaime“ problema Rae Langton interpretacijoje. *Problemos* 81: 144–156.
- 2) Rimkus, E. 2013. Kantiškoji patyrimo samprata ir pažinimo ribų problema. *Problemos* 83: 35-48.

Išsilavinimas:

2001 – 2006 Filosofijos bakalauro laipsnis, Lietuvos edukologijos universitetas.

2006 – 2008 Filosofijos magistro laipsnis, Lietuvos edukologijos universitetas.

2009 – 2014 Filosofijos doktorantūros studijos, Vilniaus universitetas.

Mokslinio domėjimosi sritys:

Technikos filosofija, epistemologija, metafizika, filosofijos istorija.

Dėstyti akademiniai kursai:

Filosofijos įvadas, technikos filosofija.

Kontaktinė informacija:

edrimkus@gmail.com